

اسناد الکترونیک در حقوق ایران

علی اکبر ادیب*

چکیده:

موضوع قابلیت پذیرش و قدرت اثباتی ادله‌ای که به شکل الکترونیک و بر بستر وسایل مربوطه ایجاد شده اند از منظر آئین دادرسی و همچنین حقوق ماهوی اهمیت زیادی دارد. قانونگذار ایران با تصویب قانون تجارت الکترونیک در سال ۱۳۸۲ و قابل پذیرش اعلام نمودن "داده پیام" به عنوان "دلیل" در مفهوم عام آن و نیز در حکم "نوشته" دانستن داده پیام و همچنین با تسری دادن مزایای اسناد رسمی به "داده پیام‌های مطمئن"، تحول بزرگی در کمک به گسترش تجارت الکترونیک و انقلابی در بحث آئین دادرسی را رقم زد. تردیدی نیست که با افزایش استفاده از وسایل الکترونیک در تعاملات و معاملات فیمابین اشخاص، احتمال بروز اختلاف بین آنها و در نتیجه اهمیت داده پیام‌های رد و بدل شده در اثبات ادعاهای آنها افزایش می‌یابد. قانونگذار علی‌رغم اعلام قابلیت پذیرش داده پیام در محاکم، اساساً تعریفی از سند الکترونیک ارائه نکرده است لیکن می‌توان وجود دو نوع سند الکترونیک شامل سند الکترونیک عادی و سند الکترونیک مطمئن را از مفاد قانون تجارت الکترونیک استنتاج کرد. از این رو تحقیق حاضر به بررسی تطبیقی این دو نوع سند و ارزش اثباتی آنها پرداخته است.

کلیدواژه‌ها:

داده پیام، سند الکترونیک، دلیل، قابلیت پذیرش، ارزش اثباتی.

مقدمه

امروزه با توجه به افزایش تنوع فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی الکترونیک و گسترش استفاده از وسایل الکترونیک هم در زندگی روزمره و هم در معاملات و مبادلات تجاری، موضوع پذیرش "داده پیام" به عنوان دلیل یا سند و به رسمیت شناختن ارزش اثباتی آنها در

* کارشناس ارشد حقوق تجارت بین‌الملل و دانشجوی دکتری حقوق نفت و گاز، دانشگاه شهید بهشتی،

Email: adib9900@gmail.com

دعاوی و اختلافات تجاری یا غیر تجاری اهمیت دارد. علاوه بر این، با توجه به پیشرفت ایده ایجاد دولت الکترونیک و مسائل مرتبط با آن اهمیت موضوع افزونتر می‌گردد. قانونگذار ایران در سال ۱۳۸۲ قانون تجارت الکترونیکی^۱ را به تصویب رساند. بنا به ماده ۱ قانون مذکور، قانون تجارت الکترونیکی "مجموعه اصول و قواعدی است که برای مبادله آسان و ایمن اطلاعات در واسط‌های الکترونیکی و با استفاده از سیستم‌های ارتباطی جدید به کار می‌رود." اصطلاحاتی از قبیل داده پیام، تمامیت داده پیام، اصل‌ساز، عقد از راه دور، سیستم رایانه‌ای، سیستم اطلاعاتی مطمئن، رویه ایمن و امضای الکترونیکی مطمئن از جمله اصطلاحات حائز اهمیت در موضوع تجارت الکترونیک هستند که در ماده ۲ قانون یاد شده تعریف شده اند.

قانونگذار در قانون فوق‌الذکر هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم که با وسایل الکترونیکی، نوری و با فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود را مصداق داده پیام تعیین نموده^۲ و سپس در ماده ۶ قانون مورد بحث مقرر می‌نماید که هر گاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، «داده پیام» در حکم نوشته است.^۳ در ادامه، قانونگذار داده پیام را به عنوان دلیل در اثبات دعاوی قابل پذیرش دانسته است.^۴ از جمع دو ماده مذکور می‌توان نتیجه گرفت که هر جا لازم یا مناسب باشد که در مقام اثبات دعوی سندی ارائه گردد، با رعایت مستثنیات انتهای ماده ۶ قانون تجارت الکترونیک، داده پیام قابل پذیرش بوده و در حکم ارائه سند خواهد بود. قانونگذار حتی از این نیز فراتر رفته و برای داده‌پیام‌هایی که به طور مطمئن ایجاد شده باشند آثار اسناد رسمی را قائل گردیده

^۱ استفاده قانونگذار از شناسه فارسی "ی" به صورت ترکیبی با واژه بیگانه "الکترونیک" به منظور القای مفهوم "از طریق / به وسیله ی ... " نه تنها از نظر دستور زبان فارسی صحیح نمی‌باشد بلکه اساساً ضرورتی به استفاده از شناسه مذکور نبوده است چرا که واژه الکترونیک به خودی خود مفهوم مورد نظر را القاء می‌نماید. در این مقاله به احترام قانونگذار سعی شده است حتی الامکان از عنوان استفاده شده توسط قانونگذار استفاده شود.

^۲ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲، بند (الف) ماده ۲.

^۳ در انتهای ماده ۶ قانون تجارت الکترونیکی، به دلایل قابل درک، سه مورد از شمول این حکم مستثنی شده اند که عبارتند از: الف- اسناد مالکیت اموال غیرمنقول. ب- فروش مواد دارویی به مصرف کنندگان نهایی و ج- اعلام، اخطار، هشدار و یا عبارات مشابهی که دستور خاصی برای استفاده کالا صادر می‌کند و یا از بکارگیری روش‌های خاصی به صورت فعل یا ترک فعل منع می‌کند.

^۴ ماده ۱۲- اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به صورت داده پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان براساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی «داده‌پیام» را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد.

است^۵ و بدین ترتیب تحول بزرگی در کمک به گسترش تجارت الکترونیک و اقدامی انقلاب گونه در بحث آئین دادرسی را رقم زده است. از این رو تعریف و شناسایی ادله و اسناد الکترونیک و بحث و بررسی ارزش اثباتی آنها اهمیت می‌یابد. تحقیق حاضر در ۴ بند به بررسی تطبیقی اسناد سنتی و اسناد الکترونیک پرداخته است. بند اول به ارائه تعریف از سند الکترونیک در حقوق ایران اختصاص دارد. در بند دوم مبانی نظری شناسایی داده پیام به عنوان نوشته و تسری حکم سند به داده پیام مورد بحث قرار گرفته اند. بند سوم به بررسی و تعریف و مشخصات دو نوع سند الکترونیک (عادی و مطمئن) می‌پردازد و در بند چهارم ارزش اثباتی دو نوع سند الکترونیک مورد تجزیه و تحلیل واقع می‌شود. مقاله با نتیجه گیری به پایان می‌رسد.

۱- تعریف سند الکترونیک در حقوق ایران

به موجب ماده «۱۲۸۴» قانون مدنی سند عبارت است از «هر نوشته که در مقام دعوی یا دفاع قابل استناد باشد». بنابراین، «سند» یکی از ادله اثبات دعوی محسوب می‌گردد.^۶ سند بر دو نوع است: سند عادی و سند رسمی. بر اساس ماده ۱۲۷۸ قانون مدنی، هر سندی که سه شرط تنظیم نزد مأمور رسمی واجد صلاحیت قانونی و با رعایت مقررات شکلی تنظیم شده باشد سند رسمی است. در مقابل، سند عادی معمولاً به وسیله خود اشخاص تنظیم شده و تابع تشریفات خاصی نیست^۷ جز این که باید اصالت داشته و به امضاء شخصی که سند علیه وی استناد می‌گردد رسیده باشد. نفوذ و اعتبار اسناد عادی در روابط بین افراد منوط به این است که اولاً خلاف قانون نباشند ثانیاً مخالف نظم عمومی و اخلاق حسنه نباشند.^۸ قانون تجارت الکترونیکی ایران تعریفی از سند الکترونیک ارائه نکرده است و در عوض در بند (الف)

^۵ ماده ۱۵ مقرر داشته است: نسبت به «داده پیام» مطمئن، سوابق الکترونیکی مطمئن و امضای الکترونیکی مطمئن انکار و تردید مسموع نیست و تنها می‌توان ادعای جعلیت به «داده پیام» مزبور وارد و یا ثابت نمود که «داده پیام» مزبور به جهتی از جهات قانونی از اعتبار افتاده است. همچنین به موجب ماده ۱۴، کلیه «داده پیام» هائی که به طریق مطمئن ایجاد و نگهداری شده‌اند از حیث محتویات و امضای مندرج در آن، تعهدات طرفین یا طرفی که تعهد کرده و کلیه اشخاصی که قائم مقام قانونی آنان محسوب می‌شوند، اجرای مفاد آن و سایر آثار در حکم اسناد معتبر و قابل استناد در مراجع قضایی و حقوقی است.

^۶ سایر «ادله» در حقوق ایران عبارتند از اقرار، شهادت، اماره، قسم، تحقیق محلی، کارشناسی، علم قاضی و

....

^۷ مدنی جلال الدین، ادله اثبات دعوی، انتشارات پایدار، چاپ هشتم، ۱۳۸۴، ص ۱۱۲.

^۸ حیاتی علی عباس، آئین دادرسی مدنی، نشر میزان، تهران، جلد ۳، چاپ اول، ۱۳۹۰، ص ۱۱۷.

ماده (۲) مفهومی به نام «داده‌پیام» را تعریف کرده است که بر اساس آن داده‌پیام «هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری و با فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود». در ادامه، قانونگذار در مواد بعدی این قانون به بیان احکام «داده‌پیام» پرداخته است. به عنوان مثال ماده (۶) مقرر داشته است: «هر گاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، داده پیام در حکم نوشته است»^۹ و ماده (۱۲) مقرر می‌نماید «اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به صورت داده پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان بر اساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی «داده پیام» را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد». از جمع مواد (۶) و (۱۲) مذکور استنباط می‌گردد که به طور کلی هر داده‌پیامی «دلیل» محسوب می‌گردد به طوری که می‌توان گفت که با تصویب قانون تجارت الکترونیکی نوع جدیدی از دلیل که می‌توان آن را "دلیل الکترونیک" نامید در کنار ادله سنتی نظیر اقرار، شهادت، سند، قسم و ... در نظام حقوقی کشور به رسمیت شناخته شده است. بدین منظور اجتناب ناپذیر بوده است که قانونگذار از شکل متفاوت داده پیام نسبت به ادله سنتی چشم پوشی کرده و محاکم را نیز از عدم پذیرش داده‌پیام یا تبعیض علیه آن صرفاً به خاطر شکل و قالب متفاوت منع نماید. از این رو، ابتدا در ماده ۶ داده پیام را "در حکم" نوشته به رسمیت می‌شناسد و سپس در ماده ۱۲ دادگاه‌ها را از عدم پذیرش داده پیام صرفاً به خاطر شکل و قالب آنها بر حذر می‌دارد.

حال، با توجه به این که قانونگذار داده‌پیام‌ها را معادل «نوشته» دانسته است دو سوال مطرح می‌شود. سوال اول این است که آیا یک داده پیام تحت هر شرایطی و فارغ از شکل و شرایط موجود آن می‌تواند در حکم نوشته محسوب گردد. در صورت مثبت بودن پاسخ، آیا هر داده پیامی می‌تواند به عنوان سند الکترونیک به منظور دعوی یا دفاع مورد استناد قرار گیرد یا همان‌طور که برای استفاده از یک نوشته به عنوان سند شرایطی لازم است برای داده پیام نیز شرایطی مقرر است؟

در پاسخ سوال اول، با توجه به این که قانونگذار در انتهای ماده ۶ صرفاً سه استثناء بر معادل‌سازی مطلق داده پیام با نوشته قائل شده است، در موارد خارج از سه استثناء مذکور، هر

^۹ البته این ماده در انتها موارد زیر را از حکم خود مستثنی می‌نماید: الف) اسناد مالکیت اموال غیر منقول؛ ب) فروش مواد دارویی به مصرف کنندگان نهایی؛ ج) اعلام، اخطار، هشدار و یا عبارات مشابهی که دستور خاصی برای استفاده کالا صادر می‌کند و یا از بکارگیری روشهای خاصی به صورت فعل یا ترک فعل منع می‌کند.

جا و هر گاه در قانون یا در قراردادهای فیما بین اشخاص صدور یا ارائه نوشته‌ای از یک شخص به شخص یا اشخاص دیگر یا به مراجع اداری، قضایی و مانند آن تعهد یا الزام شده باشد، ارائه محتوای مد نظر به صورت داده پیام در حکم ارائه محتوای مذکور به شکل مکتوب بوده و به مثابه انجام تعهد است. به عنوان مثال، فرض کنیم در یک قانون ذیربط، تعهد شهروندان به پرداخت هزینه برق مصرفی را مشروط به ارسال کتبی قبض برق مصرفی توسط اداره برق شده باشد. در این صورت، به استناد ماده ۶ قانون تجارت الکترونیکی، اداره برق می‌تواند هزینه برق مصرفی هر مشترک را در موعد مقرر از طریق پیامک یا هر روش الکترونیک دیگری که قبلاً با مشترک توافق کرده است برای وی ارسال کند و این موضوع به منزله ارسال کتبی قبض به مشترک می‌باشد. در همین رابطه، بند (ج) قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹ مقرر کرده است که "در هر موردی که به موجب قانون، تنظیم اوراق یا اسناد و همچنین صدور یا اعطاء مجوز، اخطار و ابلاغ، مبادله وجه و مانند آن ضروری باشد، انجام الکترونیکی آن با رعایت مفاد قانون تجارت الکترونیک مجاز بوده و کفایت می‌نماید." از سیاق ماده مذکور می‌توان استنتاج کرد که اشخاص حقیقی در قراردادهای فیما بین خود می‌توانند بر خلاف ماده مذکور توافق نمایند بدین معنی که اشخاص حقیقی می‌توانند در روابط خود چنین موقعیتی برای وسایل ارتباطی الکترونیک و محصول آنها قائل نبوده و آنها را به منزله نوشته تلقی نمایند و این مخالفتی با قوانین موجود ندارد.

سوال دوم این است که آیا برای بار شدن آثار حقوقی «سند» بر داده پیام شرایطی وجود دارد یا خیر. این موضوع نیازمند بررسی و مطالعه است که در ذیل به آن پرداخته می‌شود. لیکن قبل از آن لازم است تعریف «سند الکترونیک» در حقوق ایران مورد کنکاش قرار گیرد. ماده (۴) قانون تجارت الکترونیکی مقرر نموده است: «در مواقع سکوت و یا ابهام باب اول این قانون، محاکم قضایی باید بر اساس سایر قوانین موضوعه و رعایت چارچوب فصول و مواد مندرج در این قانون، قضاوت نمایند.» از آنجایی که تعریف سند یا سند الکترونیک در باب اول قانون مزبور که اختصاص به تعاریف مفاهیم و اصطلاحات به کار رفته در مواد آن قانون دارد مسکوت مانده است، بنا بر اصل و به حکم ماده فوق‌الذکر باید برای تعریف اصطلاح یاد شده به قوانین و مقررات عمومی از قبیل قانون مدنی مراجعه نمود. بنابراین، با جمع تعریف سند در قانون مدنی و تعریف داده‌پیام در قانون تجارت الکترونیکی می‌توان به تعریفی از سند الکترونیک دست یافت بدین صورت که سند الکترونیک عبارت است از «هر

نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم که با وسایل الکترونیکی، نوری و با فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش شده و در مقام دعوی یا دفاع قابل استناد باشد. بنابراین، داده‌پیمای که بتواند در مقام اثبات دعوی یا دفاع در مقابل یک دعوی به جای دلیل مکتوب (سند) ارائه و مورد استناد قرار گیرد «سند الکترونیک» نامیده می‌شود. از این مطلب و نیز از طرز بیان ماده (۱۲) قانون تجارت الکترونیکی (که می‌گوید «اسناد» و «ادله» ممکن است به صورت داده‌پیام بوده و در ... نتیجه‌گیری می‌شود هر داده‌پیمای «دلیل» محسوب می‌شود اما لزوماً «سند» الکترونیک تلقی نمی‌گردد. بنابراین بین داده‌پیام و سند الکترونیک رابطه عموم و خصوص مطلق برقرار است بدین معنی که هر سند الکترونیکی داده‌پیام است ولی همانطور که هر نوشته‌ای سند تلقی نمی‌شود هر داده‌پیمای نیز لزوماً سند الکترونیک نیست.

بر اساس تعریف ماده «۱۲۸۴» قانون مدنی سند «عبارت است از هر نوشته که در مقام دعوی یا دفاع قابل استناد باشد». از این تعریف استفاده می‌شود که هر نوشته‌ای لزوماً سند نمی‌باشد بلکه صرفاً نوشته‌ای سند محسوب می‌گردد که با داشتن یک سری شرایط بتوان در مقام دعوی یا دفاع از آن استفاده کرد. به عنوان مثال، داشتن امضاء در پای نوشته شرطی اساسی استفاده از آن به عنوان سند در دعوی یا دفاع است هر چند برخی در صورت محقق بودن انتساب نوشته به شخص معین وجود امضاء وی را لازم ندانسته اند و معتقدند دلالت عرف بر تصمیم نهایی تنظیم کننده جای نشان ویژه امضاء را می‌گیرد.^{۱۰} همچنین، در غالب موارد، کپی یا رونوشت اسناد مورد اعتراض طرف مقابل واقع شده و تقاضای ارائه اصل سند می‌گردد بنابراین در این موارد نوشته باید اصالت داشته باشد تا سندیت داشته باشد.

در خصوص شرایط شکلی لازم برای سند الکترونیک، بر اساس ماده ۷ قانون تجارت الکترونیکی هرگاه قانون، وجود امضاء را لازم بداند امضای الکترونیکی مکفی است. همچنین، ماده ۸ قانون مذکور مقرر داشته است که هرگاه قانون لازم بداند که اطلاعات به صورت اصل ارائه یا نگهداری شود، این امر با نگهداری و ارائه اطلاعات به صورت داده پیام نیز در صورت وجود شرایط زیر امکان پذیر می‌باشد:

الف- اطلاعات مورد نظر قابل دسترسی بوده و امکان استفاده در صورت رجوع بعدی فراهم باشد؛

ب- داده پیام به همان قالبی (فرمتی) که تولید، ارسال و یا دریافت شده و یا به قالبی که

^{۱۰} ناصر کاتوزیان، اثبات و دلیل اثبات، (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۴)، ۲۷۶.

دقیقاً نمایشگر اطلاعاتی باشد که تولید، ارسال و یا دریافت شده، نگهداری شود؛
 ج- اطلاعاتی که مشخص کننده مبداء، مقصد، زمان ارسال و زمان دریافت داده پیام می‌باشند نیز در صورت وجود نگهداری شوند؛
 د- شرایط دیگری که هر نهاد، سازمان، دستگاه دولتی و یا وزارتخانه در خصوص نگهداری داده پیام مرتبط با حوزه مسؤولیت خود مقرر نموده فراهم شده باشد.
 لازم به ذکر است که شرایط فوق ضامن حفظ "تمامیت" داده پیام است. باید توجه داشت که با توجه به شکل متفاوت داده پیام از سند کاغذی، مفهوم "اصل بودن" به نحوی که در مورد اسناد کاغذی مطرح است در مورد داده پیام موضوعیت و قابلیت اجرا ندارد. بنابراین، در خصوص داده پیام حفظ "تمامیت" به مثابه اصالت دانسته شده است.^{۱۱} در این راستا، بند (ب) قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹ مقرر کرده است که "سند الکترونیکی در حکم سند کاغذی است مشروط بر آن که اصالت صدور و تمامیت آن محرز باشد."

۲- مبانی نظری شناسایی داده پیام به عنوان نوشته

در رابطه با این که نوشته چیست و چه چیزهایی را می‌توان به عنوان نوشته محسوب نمود و مهم‌تر این که چرا باید علی‌رغم شکل و قالب بسیار متفاوت داده پیام با نوشته، آن را معادل نوشته تلقی و در برخی موارد حکم سند را به آن تعمیم داد دو نظریه ارائه گردیده است تحت عنوان نظریه تفسیری و نظریه معادلهای کارکردی که در زیر به ترتیب بررسی می‌شوند.

۲-۱- نظریه تفسیری

بعضی از محققان با توسل به تفسیر معتقدند که در تعریف ماده ۱۲۵۸ قانون مدنی از سند، کلمه نوشته مطلق بوده و انحصار به نوع یا شکل خاصی از نوشته یا اینکه نوشته روی چه چیزی حک شده باشد ندارد. لذا، هر نوع خط، علامت، تصویر یا پیام که روی هر نوع زمینه اعم از کاغذ، چوب، سنگ، لوح گلی، لوح فشرده، نوار مغناطیسی و ... حک شده باشد مصداق نوشته بوده و می‌تواند برای منظور ماده ۱۲۸۴، سند محسوب گردد. به عنوان مثال، سابقاً مطالب سَرّی را با جوهرهای خاصی که قابل رویت نبود روی کاغذ می‌نوشتند و این نوشته

^{۱۱} به موجب بند (ه) ماده ۷ تمامیت داده پیام (Integrity) عبارت است از موجودیت کامل و بدون تغییر «داده پیام». اعمال ناشی از تصدی سیستم از قبیل ارسال، ذخیره یا نمایش اطلاعات که به‌طور معمول انجام می‌شود خدشه‌ای به تمامیت «داده پیام» وارد نمی‌کند.

تنها با گرفتن کاغذ روی شعله و گرم شدن آن ظاهر می‌شود. بر اساس نظریه تفسیری، نمی‌توان نوشته مزبور را به صرف استفاده از جوهری خاص نوشته محسوب نکرده و آثار و مزایای نوشته را تنها به این دلیل از آن مضایقه نمود. بنا براین، عنوان نوشته مطلق بوده و هر نوع خط، نماد یا علامت بر روی هر نوع زمینه که حامل مفهوم یا پیامی باشد نیز نوشته محسوب شده و در صورتی که بتوان در دفاع یا اثبات دعوی از آن استفاده نمود، سند نامیده می‌شود.

۲-۲- نظریه معادل‌های کارکردی

در نظریه معادل‌های کارکردی، به جای تأکید بر شکل یا قالب یک مفهوم (مثلاً نوشته)، به کارکردهای آن نگاه شده و هر چیزی که همان کارکردها را داشته و همان نقشها را بتواند ایفاء نماید معادل آن مفهوم اولیه محسوب می‌گردد. بنابراین، برای این که بتوان داده‌پیام را نوشته محسوب و آثار نوشته را بر آن بار نمود، لازم است داده‌پیام قابلیت‌های نوشته را دارا بوده و بتواند نقشه‌هایی که نوشته بازی می‌کند را ایفا نماید و در آن صورت، دیگر شکل آن اهمیتی نخواهد داشت و علی‌رغم شکل متفاوت آن، نوشته محسوب خواهد شد. این نظریه نخستین بار در راهنمای تصویب قانون نمونه تجارت الکترونیک آنسیترا ل مورد اشاره قرار گرفته و پذیرفته شده است.^{۱۲} طبق تعاریف آنسیترا ل کارکردهایی که برای نوشته می‌توان تصور نمود عبارتند از عدم قابلیت تغییر، قابلیت خوانده شدن، و ثبات و دوام که در ذیل امکان وجود این کارکردها یا قابلیت‌ها در «داده‌پیام» به ترتیب بررسی می‌گردد تا نتیجه‌گیری شود آیا «داده‌پیام» را می‌توان به عنوان نوشته‌ای که قابلیت دفاع از دعوی یا اثبات آن را دارد (سند) محسوب داشت یا خیر.

۲-۲-۱- قابلیت خوانده شدن

اسناد الکترونیک نیز از طریق واسطها و نرم افزارهای خاص خود قابلیت خوانده شدن دارند. همانطور که ناخوانا بودن یک متن زبان چینی برای یک ایرانی قابلیت خوانده شدن آن را منتفی نمی‌کند و آن را از مصداق نوشته خارج نمی‌نماید، شکل متفاوت و نامفهوم یک داده‌پیام که با واسطه یک نرم افزار خاص خود قابل خواندن و برگردان به یک پیام مفهوم باشد نباید باعث مضایقه مفهوم نوشته از آن باشد.

¹² UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996) with additional article 5 bis adopted in 1998, page 20. Available at http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf

۲-۲-۲- قابلیت ارائه

اسناد سنتی به راحتی قابل ارائه هستند و به سهولت قابل واگذاری به افراد دیگر و طرفهای دعوا می‌باشند. اسناد الکترونیک نیز همین گونه هستند و شاید حتی بتوان ادعا کرد که جا به جایی و قابلیت ارائه اسناد الکترونیکی متنوع تر بوده و از نظر نوع حامل روی کاغذ، فلاپی دیسک، لوح فشرده، حافظه فلش و ... و از نظر نوع رابط مخابراتی از طریق نمابر،^{۱۳} پیامک،^{۱۴} پیامک چندرسانه‌ای،^{۱۵} ان اف سی،^{۱۶} بلوتوث،^{۱۷} مادون قرمز،^{۱۸} رایانامه^{۱۹} و ... به دیگری قابل انتقال یا ارائه است. داده‌پیام‌ها را می‌توان از طریق نمابر^{۲۰} یا رایانامه با سرعت و سهولت بسیار زیاد به هر نقطه از دنیا و به تعداد دلخواه انتقال داده و در آنجا به راحتی از آن نسخه چاپی^{۲۱} تهیه نمود.

۲-۲-۳- دوام

شاید بتوان ادعا کرد که قابلیت دوام اسناد الکترونیک حتی از نوشته‌های سنتی بیشتر است چرا که نوشته سنتی ممکن است تنها یک یا چند نسخه بوده و نحوه نگهداری و ذخیره آن یک روش بیشتر نیست ولی اسناد الکترونیک را به راحتی می‌توان در تعداد بسیار زیاد تکثیر کرده و در حامل‌های متنوع (فلاپی دیسک، لوح فشرده، حافظه فلش و ...) نگهداری یا در پایگاه‌های داده^{۲۲} جهانی بسیار مطمئن ذخیره و الی الابد نگهداری کرد.

۲-۲-۴- قابلیت انتساب

در اسناد سنتی می‌توان نویسنده را از طریق امضاء و اثر انگشت و یا از طریق کارشناسی خط شناسایی نمود. در اسناد الکترونیک نیز می‌توان از طریق دفاتر گواهی امضاء الکترونیک انتساب سند الکترونیک به شخص اصل ساز را احراز نمود.

---

¹³ Fax

¹⁴ SMS (Short Message Service)

¹⁵ MMS (Multi Media Short Message)

¹⁶ NFC (Near Field Communication)

¹⁷ Bluetooth

¹⁸ Infrared

¹⁹ Email

²⁰ Fax

²¹ Print

²² Database

۲-۲-۵- عدم قابلیت تغییر

نوشته باید به گونه‌ای باشد که طرفین، یا شخص ثالث نتوانند در آن تغییری ایجاد نمایند. در اسناد سنتی تغییر در متن به راحتی قابل تشخیص است. امروزه در خصوص حفاظت از اسناد الکترونیک در برابر دستکاری و جعل نیز روشهای امنی به وجود آمده است از جمله اینکه می‌توان یک فایل را «فقط قابل خواندن»^{۲۳} تعریف و تعیین کرد تا اجازه دستکاری را محدود نماید. همچنین امکان الصاق امضای دیجیتال به اسناد وجود دارد که در آن صورت امکان ویرایش تنها برای صاحب امضاء امکان‌پذیر خواهد بود. علاوه بر این، سیستم‌های کامپیوتری هنگام فعالیت به طور مداوم و به صورت اتوماتیک اقدام به تولید گزارش‌هایی از اقدامات صورت گرفته می‌نمایند که ابر داده^{۲۴} نامیده می‌شوند و در محل‌های معینی در حافظه سیستم نگهداری می‌شوند. بنابراین با استفاده از این داده‌ها می‌توان به یکپارچگی سیستم و در نتیجه اصل بودن اسناد الکترونیک یا عدم آن پی برد.

ملاحظه می‌شود که نظریه «معادل‌های کارکردی» در ضمن بیان کارکردهای اساسی نوشته استدلال می‌کند که اسناد الکترونیکی نیز قابلیت ارائه این کارکردها را دارند و نتیجتاً می‌توان آنها را نیز به عنوان نوشته (سند) تلقی نمود و به عنوان دلیل در دادرسی‌ها پذیرفت.^{۲۵} لازم به ذکر است که قانونگذار فرانسه و دیوان تمیز آن کشور کارکرد «شناسایی شخص منشأ نوشته» و یا به عبارت دیگر قابلیت انتساب نوشته به شخص معین را نیز به مجموعه مذکور افزوده‌اند.^{۲۶}

۳- انواع سند الکترونیک

اسناد سنتی یا غیر الکترونیک به دو دسته تقسیم می‌شوند: اسناد عادی و رسمی. بر اساس ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی «اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا دفتر اسناد رسمی یا نزد مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشند رسمی است.» و به موجب ماده ۱۲۸۹ همان قانون غیر از اسناد مذکوره در ماده ۱۲۸۷ سایر اسناد عادی است. اما مقصود از مأمورین رسمی و حدود صلاحیت آنان در تعریف سند رسمی

²³ Read-only

²⁴ Metadata

²⁵ سیامک داودی، «نقش اسناد الکترونیک در نظام ادله اثبات دعوی در ایران»، نهم مرداد ۱۳۹۰، <http://siamakdavodi.blogfa.com/post-4.aspx>

تاریخ آخرین بازدید ۲ دیماه ۱۳۹۳.

²⁶ همان.

چیست؟ مأمور رسمی کسی است که به موجب قانون به انجام کاری مأمور شده است و لازم نیست که حتماً بین مأمور و دولت رابطه استخدامی برقرار شده باشد مانند دفاتر اسناد رسمی، زیرا سردفتر کارمند دولت نیست. گرچه سردفتری شغلی غیردولتی محسوب می‌شود ولی از آنجایی که سردفتر از سوی دولت مأمور به تنظیم اسناد معاملات است، وی مأمور رسمی به حساب می‌آید. اما مقصود از صلاحیت آن است که مأمور هم ذاتاً و هم از نظر محلی دارای صلاحیت قانونی برای تنظیم سند باشد. برای مثال سردفتر اسناد رسمی ذاتاً صلاحیت تنظیم معاملات را دارد ولیکن ذاتاً صلاحیت تنظیم و صدور گواهی فوت را ندارد همان‌طور که کارمند اداره ثبت احوال ذاتاً صلاحیت صدور گواهی طلاق و یا ازدواج را ندارد.

پس برای این که نوشته‌ای رسمی محسوب شود سه شرط لازم است: ۱) سند توسط مأمور رسمی تنظیم اسناد تهیه شود؛ ۲) مأمور دارای صلاحیت تنظیم آن باشد و ۳) سند با رعایت تشریفات قانونی تنظیم شده باشد. هرگاه نوشته‌ای فاقد یکی از این سه شرط باشد در صورتی که دارای مهر یا امضای طرف باشد سند عادی محسوب می‌شود. لازم به افزودن است که نوشته‌هایی که افراد با یکدیگر برای تنظیم امور جاری شان تنظیم می‌کنند و نیز نوشته‌هایی که فاقد هریک از شرایط سه‌گانه مذکور در بالا باشند سند عادی به شمار می‌آیند.

تقسیم اسناد الکترونیک به عادی و رسمی چه به لحاظ فقدان نص قانونی در این زمینه و چه از نظر ملاحظات عملی امکانپذیر نمی‌باشد بدین معنی که با توجه به عدم تنظیم اسناد الکترونیک نزد مأمورین رسمی یا تحت نظارت چنین اشخاصی اطلاق سند رسمی به این گونه اسناد موضوعیت ندارد ضمن این که قانون تجارت الکترونیک نیز از چنین دسته‌بندی آگاهانه حذر نموده است. در قانون تجارت الکترونیک از «داده‌پیام مطمئن» سخن رفته است بدون این که تعریفی از آن ارائه شده باشد. در عوض، «سابقه الکترونیک مطمئن» و «امضای الکترونیک مطمئن» در مواد ۱۰ و ۱۱ تعریف شده‌اند.

بر اساس ماده (۱۰) قانون تجارت الکترونیک، «امضای الکترونیک مطمئن» باید دارای شرایط زیر باشد:

- ۱) نسبت به امضاء کننده منحصر به فرد باشد؛
- ۲) هویت امضا کننده را معلوم نماید؛
- ۳) به وسیله امضاء کننده یا تحت اراده انحصاری وی صادر شده باشد؛ و
- ۴) به نحوی به داده پیام متصل شود که هر تغییری در آن قابل کشف باشد.

همچنین بر اساس ماده (۱۱)، «سابقه الکترونیک مطمئن» عبارت است از داده پیامی که با رعایت شرایط یک سیستم اطلاعاتی مطمئن، ذخیره شده و به هنگام لزوم در دسترس و قابل درک است. هر چند قانونگذار از سابقه الکترونیک با عنوان داده پیام استفاده کرده است در حالی که می‌دانیم سابقه الکترونیک چیزی متفاوت از داده پیام است، در هر حال با استفاده از مختصاتی که قانونگذار در مورد امضای الکترونیک مطمئن و سابقه الکترونیک به دست می‌دهد و همچنین مفاهیمی نظیر رویه ایمن و سیستم اطلاعاتی مطمئن که در ماده (۲) این قانون توضیح داده شده است می‌توان برای تشخیص داده پیام مطمئن از شرایط و مختصات امضای الکترونیک مطمئن بهره جست و داده پیامی که آن شرایط را داشته باشد داده پیام مطمئن نامید.^{۲۷} لازم به توضیح است که بر اساس ماده (۲) قانون مذکور داده پیام‌هایی که توسط سیستم‌های اطلاعاتی مطمئن تولید و نگهداری می‌شوند باید شرایط زیر را دارا باشند:

- ۱- به نحو معقولی در برابر سوء استفاده و نفوذ محفوظ باشند؛
- ۲- سطح معقولی از قابلیت دسترسی و تصدی صحیح را دارا باشد؛
- ۳- به نحو معقول، متناسب با اهمیت کاری که انجام می‌دهد پیکر بندی و سازماندهی شده باشد؛ و
- ۴- موافق با رویه ایمن باشد.

بدین ترتیب، داده پیامی که شرایط داده پیام مطمئن را ندارد و به طریقی غیر از امضای دیجیتال امضاء شده است یا در یک سیستم اطلاعاتی غیر مطمئن تولید شده باشد، به دلیل آنکه فاقد اطمینان بخشی لازم در خصوص صحت محتویات و مندرجات خود است، داده پیام عادی یا غیر مطمئن تلقی می‌گردد.^{۲۸} تفاوت ارزش اثباتی سند الکترونیکی عادی و مطمئن موضوع قسمت بعد این کنکاش است.

۴- ارزش اثباتی اسناد الکترونیک

سوالی که با موقعیت جدید داده پیام‌ها پس از تصویب قانون تجارت و قابل پذیرش اعلام شدن آنها به عنوان "دلیل" در مفهوم عام آن پیش می‌آید این است که آیا علی‌رغم وجود نرم افزارهای گوناگون که امکان دستکاری، تغییر، نسخه برداری و حذف اطلاعات الکترونیکی

^{۲۷} سید محمدهادی ساعی، رضا باباخانی، «بررسی ارزش اثباتی اسناد الکترونیک در حقوق ایران»، پژوهش

نامه حقوق اسلامی ۳۵ (۱۳۹۱)، ۱۷۶.

^{۲۸} همان.

را به راحتی فراهم می‌کند، می‌توان هر داده پیمایی را به عنوان دلیل در دادگاه ارائه کرد؟ در صورت مثبت بودن پاسخ این سوال، مرتبه و حجیت ادله الکترونیک در مقایسه با ادله سنتی چگونه تعیین خواهد شد. به طور کلی، در خصوص شناسایی و قابلیت پذیرش انواع ادله و نیز سلسله مراتب و قدرت اثباتی ادله دو رویکرد عمده در سطح نظام‌های حقوقی دنیا قابل مشاهده است که عبارتند از نظام ادله قانونی و نظام ادله اخلاقی.

در نظام ادله قانونی، انواع ادله و سلسله مراتب و قدرت اثباتی آنها توسط قانونگذار تعیین شده و قاضی صرفاً در حیطه‌ای که چارچوب آن را قانون مشخص کرده است می‌تواند برای ادله وزن و ارزش اثباتی قائل گردد و خارج از آن قدرت و اختیاری ندارد. لذا در این نوع از نظام ادله ای، قاضی نمی‌تواند دلایلی را که در قانون احصاء نشده باشد مورد شناسایی قرار داده و هر میزان هم به اقتناع وجدان قاضی و کشف حقیقت کمک نماید به آن استناد کند. به عنوان مثال در ماده ۱۲۵۸ قانون مدنی ایران دلائل اثبات دعوی احصاء شده اند که عبارتند از اقرار، اسناد کتبی، شهادت، امارات و قسم.

در نظام ادله اخلاقی که از ویژگیهای نظام حقوق عرفی^{۲۹} می‌باشد، دادرسی می‌تواند خود به ارزیابی دلایل پرداخته و ارزش آنها را تعیین نماید. قانون ادله ۱۹۹۵ انگلستان^{۳۰} از قضات می‌خواهد که در تعیین ارزش اثباتی دلایل کلیه عوامل را مد نظر قرار دهند.^{۳۱} بدین ترتیب در تعارض اسناد الکترونیک با ادله یا اسناد سنتی، قاضی انگلیسی با توجه به شرایط و عوامل مرتبط و اقتناع وجدان خود ارزش هر یک را تعیین می‌کند.

قانون تجارت الکترونیک نمونه آنسیترال^{۳۲} همانند نظام ادله اخلاقی، بدون تفکیک بین داده پیام عادی و مطمئن، پیش بینی کرده است که قدرت اثباتی داده پیام با توجه به روش محافظت از تمامیت داده پیام و نحوه شناسایی فرستنده پیام و سایر ملاحظات سنجیده می‌شود.^{۳۳} بنابراین، این قانون هم تعیین ارزش دلایل الکترونیک در مقایسه با سایر ادله را به قاضی سپرده است.

موضوع پذیرش و ارزش اثباتی داده پیام در قانون تجارت الکترونیک ایران در مواد (۱۲) الی (۱۵) مورد اشاره قرار گرفته است. قانون تجارت الکترونیک ایران پس از این که در ماده

²⁹ Common Law

³⁰ UK Civil Evidence Act (1995).

³¹ Richard Glover, *Murphy on Evidence* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 320.

³² UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996) with additional article 5 bis as adopted in 1998, page 20. Available at http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf

³³ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996), Article 9 (2).

(۱۲) مقرر می‌نماید که اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به صورت داده پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان بر اساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی داده پیام را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد، در ماده (۱۳) مقرر می‌دارد که قاضی ارزش اثباتی داده پیام را با توجه به عوامل مطمئن‌ه تعیین می‌نماید. به نظر می‌رسد که در خصوص ارزش اثباتی اسناد و دلائل الکترونیک، قانونگذار ایران هم به تأسی آنسیترال از نظام ادله اخلاقی تبعیت کرده است. با این حال بر خلاف انتظار، قانونگذار در ماده (۱۴) رسماً اقدام به تعیین ارزش اثباتی و آثار حقوقی یک دسته از داده‌پیام‌ها (داده‌پیام‌هایی که به طریق مطمئن ایجاد و نگهداری شده‌اند) نموده و آن دسته را قابل استناد در مراجع قضایی و حقوقی معرفی می‌نماید. مشکلی که ماده مذکور به وجود می‌آورد و از مفهوم مخالف آن ناشی می‌شود این است که ممکن است استنباط شود داده‌پیام‌هایی که به طریق مطمئن ایجاد و نگهداری نشده‌اند (داده‌پیام‌های عادی) قابلیت استناد در مراجع قضایی را ندارند.^{۳۴} این نتیجه‌گیری مخالف حکم عام و بدون قید و شرط ماده (۱۲) در خصوص داده‌پیام است. به همین علت بعضی از محققان معتقدند ماده (۱۴) حشو بوده^{۳۵} و باید حذف گردد. به نظر می‌رسد در صورت حذف عبارت «قابل استناد» تعارض موجود رفع شده و مشکل حل گردد چرا که بر اساس ماده (۱۲) هر نوع داده‌پیامی اعم از عادی و مطمئن قابلیت استناد در مراجع قضایی را دارا می‌باشد و محاکم نمی‌توانند از پذیرش این امر به بهانه عادی و غیر مطمئن بودن داده‌پیام امتناع نمایند اما به لحاظ «ارزش استناد» یا به عبارت دیگر «ارزش اثباتی» بین این دو نوع داده‌پیام تفاوت بسیاری وجود دارد بدین صورت که ارزش اثباتی داده‌پیام عادی در ماده (۱۳) بیان شده (به تشخیص و صلاحدید قاضی واگذار شده است) و ارزش اثباتی داده‌پیام‌های مطمئن در ماده (۱۴) توسط قانونگذار تعیین و اعلام گردیده است و تنها ایراد موجود، استفاده از عبارت «قابل استناد» در متن این ماده است که در صورت حذف این عبارت تعارض ظاهری نیز رفع می‌گردد.

سرانجام این که ماده (۱۵) قانون مزبور مقرر می‌نماید: «نسبت به داده پیام مطمئن، سوابق الکترونیکی مطمئن، و امضای الکترونیکی مطمئن انکار و تردید مسموع نیست و تنها می‌توان ادعای جعلیت به داده پیام مزبور وارد و یا ثابت نمود که داده پیام مزبور به جهتی از

^{۳۴} پرویز ساورایی، «نقدی بر قانون تجارت الکترونیک ایران»، مجله تحقیقات حقوقی ۶۰ (۱۳۹۲)، ۳۷۶.

^{۳۵} ستار زرکلام، مترجم و محقق، حقوق تجارت الکترونیک همراه با تحلیل قانون تجارت الکترونیکی ایران، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، (۱۳۹۰)، ۱۹۲-۱۹۰.

جهت قانونی از اعتبار افتاده است.» بدین ترتیب قانونگذار ایران داده ارزش و آثار حقوقی پیام مطمئن را بدون هیچ اشاره‌ای به رسمی شناختن آن، هم ارز اسناد رسمی اعلام نموده است. از مفهوم مخالف این ماده نیز می‌توان این گونه نتیجه گرفت که همانند اسناد سنتی عادی نسبت به اسناد الکترونیک عادی ایراد انکار و تردید نیز می‌توان مطرح نمود و دادگاه باید از طریق استعلام یا ارجاع به کارشناس یا طرق دیگر به این ایراد رسیدگی نماید. در نتیجه در قانون تجارت الکترونیکی نیز رویکرد قانون مدنی در خصوص تقسیم اسناد به عادی و رسمی و شناسایی ارزش متفاوت برای آنها دنبال شده است.^{۳۶}

نتیجه

سند الکترونیک در قانون تجارت الکترونیک ایران تعریف نشده است و اساساً از این اصطلاح ذکری به میان نیامده است. در عوض، مفهومی به نام "داده‌پیام" به عنوان "هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم که با وسایل الکترونیکی، نوری و با فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود" معرفی و احکام آن بیان شده است. به عنوان مثال ماده (۱۲) قانون تجارت الکترونیک مقرر داشته است: «اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به صورت داده پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان بر اساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی «داده پیام» را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد.» ماده (۶) نیز مقرر می‌نماید «هر گاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، داده پیام در حکم نوشته است.» از جمع مواد (۶) و (۱۲) مذکور استنباط می‌گردد که هر داده‌پیامی «دلیل» محسوب می‌گردد و در عین حال داده‌پیام‌ها می‌توانند در جایی که قانون وجود "نوشته" را به منظور ایجاد تعهد، ایفای تعهد یا اثبات امری لازم دانسته باشد، داده پیام با داشتن شرایط پیش بینی شده در قانون از قبیل انتساب و تمامیت در حکم نوشته خواهد بود.

همچنین در رابطه با تعریف «سند الکترونیک»، با جمع بین تعریف ارائه شده از «سند» در قانون مدنی و تعریف «داده‌پیام» در قانون تجارت الکترونیک می‌توان نتیجه گرفت که «سند الکترونیک» عبارت است از «هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری‌های جدید اطلاعاتی تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش شده و در مقام دعوی یا دفاع قابل استناد باشد.» در این خصوص، صرف «تولید» داده‌پیام

^{۳۶} پورمحمد گلزاری نویر مژده، مکرمی علی محمد، اصول و ویژگی‌های حقوقی حاکم بر اسناد الکترونیکی، تحقیقات حقوقی آزاد، سال هفتم، شماره ۲۴، تابستان ۱۳۹۳، صص ۷۷-۷۶.

کافی بوده و بدیهی است که ارسال، دریافت، ذخیره و پردازش همه فرع بر «تولید» بوده و تنها پس از تولید داده پیام امکانپذیر می‌باشند و بنابراین حذف آنها از تعریف ارائه شده بلامانع است.

تقسیم اسناد الکترونیک به عادی و رسمی به تاسی از دسته بندی اسناد سنتی هم به لحاظ فقدان نص قانونی و هم با توجه به ملاحظات عملی امکانپذیر نمی‌باشد. در قانون تجارت الکترونیک به جای صحت از «سند رسمی» از «داده پیام مطمئن» سخن رفته است بدون این که تعریفی از آن ارائه شده باشد لیکن در ماده (۱۱) سابقه الکترونیکی مطمئن تعریف شده است که بر اساس آن، سابقه الکترونیک مطمئن داده پیامی است که با رعایت شرایط یک سیستم اطلاعاتی مطمئن، ذخیره شده و به هنگام لزوم در دسترس و قابل درک است. همچنین، قانونگذار برای مفاهیمی نظیر رویه ایمن و سیستم اطلاعاتی مطمئن تعریف ارائه نموده است که می‌توان از آنها در شناسایی و تشخیص داده پیام مطمئن از غیر مطمئن استفاده و اخذ ملاک نمود.

در خصوص قابلیت پذیرش و ارزش اثباتی سند الکترونیکی عادی و مطمئن، قانون تجارت الکترونیکی ایران پس از این که در ماده (۱۲) مقرر می‌نماید که اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به صورت داده پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان بر اساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی داده پیام را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد، در ماده (۱۳) مقرر می‌دارد که قاضی ارزش اثباتی داده پیام را با توجه به عوامل مطمئن تعیین می‌نماید. در بادی امر به نظر می‌رسد که در خصوص ارزش اثباتی اسناد و دلائل الکترونیک قانونگذار ایران به تاسی از آنسیترال از نظام ادله اخلاقی تبعیت کرده و تشخیص ارزش اثباتی داده پیامها را به قاضی وا گذاشته است. لیکن، قانونگذار در ماده (۱۴) رأساً اقدام به اعلام ارزش اثباتی و آثار حقوقی داده پیام‌های مطمئن کرده و آنها را قابل استناد در مراجع قضایی و حقوقی معرفی نموده است بنابراین این شبهه ایجاد می‌شود که داده پیام‌های غیر مطمئن قابلیت استناد در مراجع قضایی را ندارند. این نتیجه گیری خلاف حکم عام و بدون قید و شرط ماده (۱۲) در خصوص پذیرش داده پیام است. بنابراین، بعضی از محققان پیشنهاد حذف ماده (۱۴) را داده اند. با این حال، به نظر می‌رسد صرفاً با حذف عبارت «قابل استناد» تعارض موجود رفع شده و مشکل حل گردد چرا که بر اساس ماده (۱۲) هر نوع داده پیامی اعم از عادی و مطمئن قابلیت استناد در مراجع قضایی را دارا می‌باشد و محاکم نمی‌توانند از پذیرش این امر به بهانه عادی و غیر مطمئن بودن داده پیام امتناع نمایند اما به لحاظ «ارزش استناد»

یا به عبارت دیگر «ارزش اثباتی» بین این دو نوع داده‌پیام تفاوت بسیاری وجود دارد بدین صورت که ارزش اثباتی داده‌پیام عادی در ماده (۱۳) بیان شده و به تشخیص و صلاحیت قاضی واگذار شده است و ارزش اثباتی داده‌پیام‌های مطمئن در ماده (۱۴) توسط قانونگذار تعریف و اعلام گردیده است. بنابراین، تنها ایراد موجود استفاده از عبارت «قابل استناد» در متن این ماده است که در صورت حذف عبارت یاد شده، ایراد مذکور نیز رفع می‌گردد.

فهرست منابع

پورمحمد گلزاری نویر، مزده، و علی محمد مکرمی. «اصول و ویژگی‌های حقوقی حاکم بر اسناد الکترونیکی». تحقیقات حقوقی آزاد ۷:۲۴ (۱۳۹۳): ۸۹-۶۷.

جمالی، جعفر، و افشین رزاقی. «نقش و ارزش اسناد کتبی و الکترونیکی در نظام حقوقی ایران». دانشنامه حقوق و سیاست ۲۳ (۱۳۹۴): ۸۸-۷۵.

حیاتی، علی عباس. آیین دادرسی مدنی، ج ۳. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰.

داودی، سیامک. «نقش اسناد الکترونیک در نظام ادله اثبات دعوی در ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. بندر انزلی: دانشگاه آزاد واحد بین‌الملل بندر انزلی، ۱۳۹۰.

رضایی، روح‌الله. «اعتبار اسناد الکترونیک با توجه به قوانین داخلی و بین‌المللی». فصلنامه حقوقی گواه ۶ و ۷ (۱۳۸۵): ۳۱.

زرکلام، ستار (ترجمه و تحقیق). حقوق تجارت الکترونیک همراه با تحلیل قانون تجارت الکترونیکی ایران. چاپ دوم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۰.

ساعی، سیدمحمدهادی، و رضا باباخانی. «بررسی ارزش اثباتی اسناد الکترونیک در حقوق ایران». پژوهشنامه حقوق اسلامی ۳۵ (۱۳۹۱): ۱۸۸-۱۵۷.

ساوریایی، پرویز. «نقدی بر قانون تجارت الکترونیک ایران». مجله تحقیقات حقوقی ۶۰ (۱۳۹۱): ۴۰۳-۳۷۱.

قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۸۹.

قانون تجارت الکترونیکی، مصوب ۱۳۸۲.

قانون مدنی

کاتوزیان، ناصر. اثبات و دلیل اثبات، ج ۱. چاپ سوم. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۴.

مدنی، جلال‌الدین. ادله اثبات دعوی. چاپ هشتم. تهران: انتشارات پایدار، ۱۳۸۴.

Glover, Richard. *Murphy on Evidence*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

The Guide to Enactment of the UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce, 1996.

UK Civil Evidence Act, 1995.

UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce, 1996.

UNCITRAL Model Law on Electronic Signature, 2001.

Electronic Documents under the Iranian Law

Ali Akbar ADIB

MA in International Trade Law & Ph.D. candidate in Oil and Gas Law, Shahid Beheshti University,
Email: adib9900@gmail.com

The admissibility and evidential weight of electronic evidence is of much importance from the viewpoint of both substantive and procedural law. Enacting The Electronic Commerce Act in 2003 (1382) by the Iranian Legislature can be significant as per procedural law as well as expanding E-commerce. Based on the said Act, "data messages" are admissible as evidence in the courts and serve the purpose of "writing" wherever "writing" has been required by law. Moreover, under this Act "secure data messages" will enjoy all the privileges of "official documents". This can be regarded as a great development in the country's procedural law in favor of E-commerce. There's no doubt that with increase in the number of electronic communications and transactions between persons, both the probability disputes and the importance of data messages as evidence in litigation increases as well. Therefore, this paper compares non-secure electronic documents with secure ones and analyzes their respective evidential weight.

Keywords: data message, electronic document, evidence, admissibility, probative value.